

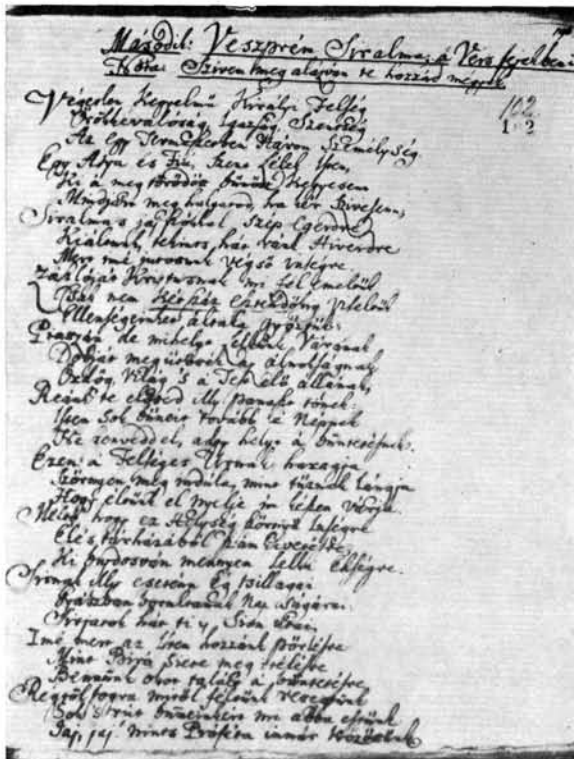
Két XVIII. századi vers a veszprémi református templom elvételéről

Mohács után körülbeül a század közepéig, vagy valamivel azon túl, mindenütt megtörtént a reformáció úttörése, de jóformán még az első, lutheri alapon,¹ míg szervezkedése, majd felekezeti megoszlása a század második felében ment végbe.²

Veszprém 1552-ben, a török által történt elfoglalását követően, az életbenmaradt kanonokok Pozsonyba, Sopronba, javarészt pedig Zalaegerszegre menekültek.³ Ettől kezdve a vár káptalan és püspök nélkül maradt. A töröknek csak a vár kijavítására volt gondolja, a romos várost pusztulni hagyta.⁴ 1557-ben óriási tűzvész támadt a várban, mely mindössze 3 házat kímélt meg.⁵ 1566-ban Salm Eckhard győri generális néhány dunántúli vár között Veszprémet is visszafoglalta.⁶ A veszprémi vár első helyszínrajzi ábrázolása az 1566-os visszafoglalást követő időből maradt reánk. A bécsi Haditanács a helyzet tisztázása céljából felmérte a várakat.⁷ Így került Giulio Turco Veszprémbe, ahol 1572-ben felmérte a várat. A Bécsi Hadilevéltárban még egy 1569-ből származó rajzot is őriznek.⁸ Mindkettő feltünteti a Vár falát a bástyákkal és a kapukkal, továbbá a belső vár nevezetesebb épületeinek nemcsak beépített alapterületét, hanem alaprajzát is. A felmérésekből megállapítható, hogy ekkor még nem volt a reformátusoknak templomuk Veszprémbe, legalábbis a várban nem. Hogy hívei voltak-e a XVI. században, az csupán feltételezés, adatokkal nem bizonyítható. Amikor Dévai Bíró Mátyás 1538-ban Sárvárról Budára utazott,⁹ útközben a Balaton felső részén levő egyházakat sorra reformálta, de Veszprémet gondosan elkerülte.¹⁰ Sztárai Mihály pápai prédikátorsága (1570) azonban nem lehetett hatástalan a környékre¹¹ és a XVI. század utolsó negyedétől kezdve már számolhatunk Veszprémbe — elsősorban a végvári katonák között — reformátusokkal. A Pathai István vezette anyakönyvek 1614-ben kezdődnek.¹² Pathai 1614 február 14-én már Veszprémbe van, mert ekkor innen keltezi levelét Kanizsai Pálfi János pápai lelkészhez.¹³

Az egyre erősödő gyülekezet 1627-ben templom építéséhez fogott. Szeptember 28-án kezdték ásni az alapot s a munka olyan gyorsan haladt, hogy október 6-án már a kőművesek elkezdhatték a fundamentum rakását. Ám október 11-én Zichy Pál Győrből levelet írt „Generális Uramnak Ő Nagyságának” akaratjából „az megnevezett szent egyháznak építésétől addig supersedeáljon Kegyelmetek, és ne építse, miglen Ő Nagyságát meg nem informálja Kegyelmetek felőle, hogy micsoda jussal bírja azt a helyet Kegyelmetek az Kin kezdett Kegyelmetek építeni”.¹⁴ A veszprémi várőrség október 18-án válaszolva a levélre, ezeket írja: „Hogy ezt az udvart, melyet földél alá akarunk venni és azt a házat, melyben praedikátorunk ő Kegyelme lakik, az Istenben elnyugodott jó emlékezetű Szabó Miklós hadnagy halála előtt testamentumban hagyta Istennek tisztességére, hogy lenne hajlékunk melyben tanítónk laknék és holott Istent szolgálánk”.¹⁵ Zichy Pál harmadnapra felszólította az őrséget, hogy levelüket deákul csináltassák, mert Ő Nagyságával nincs magyar secretárius, de ezzel a levelezés megszakadt, illetve a levelek hiányoznak. Bizonyos azonban, hogy Körtvélyesy István veszprémi kapitány — ő volt a feljelentő — nem tudta megakadályozni az építkezést, bár minden lehetőséget megragadott. A katonák azonban 1627 májusában Győrbe menesztettek küldöttséget és ezek azzal tértek vissza, hogy „építhetnek, csakhogy a többi házaknál magassága feljebb ne legyen, és hogy két sindelyre, vagy héjjazatra legyen”.¹⁶ Az építkezés éppen Körtvélyesy kapitány feljelentései folytán ezután sem ment simán, de a templom 1629-ben kétségtelenül felépült, mert Kanizsai Pálfi János püspök ezt írja egyik levelében: „Gál Imre a veszprémi várban 1629-ben egy szép templomot építtetett”.¹⁷

A veszprémi református egyház történetírója ezt a templomot a *második templomnak* vélte¹⁸ és megállapítását a művészettörténeti irodalom is átvette.¹⁹ Semmi nyoma azonban annak, hogy előtte

1. Tóth Ferenc kéziratgyűjteményének 102/a lapja.
1. Seite 102/a aus der Manuskriptensammlung des Franz Tóth
1. La feuille 102/a de la collection de manuscrits de Ferenc Tóth
1. Страница 102/a рукописной коллекции ференца Тота.

*Fizesse meg Isten az ti hűségteket,
Sokszor, rabságomban küldött pénzeteket. . .*²⁵

A Pázmány Péter vezette ellenreformáció azonban egyre inkább visszaszorította a reformációt s a XVII. század végén már a veszprémieknek is a pusztá létért kellett küzdeniök. A katolikusok tervszerű visszahódítási akcióját mutatja, hogy 1628-ban, 76 évi önkéntes sümei száműzetés után, visszatért Veszprémbe az egyházmegye püspöke. Elismertette a várórséggel a káptalan földesúri jogát; majd 1630-ban visszatért a káptalan is, melyet II. Ferdinánd régi birtokaiba helyezett vissza. Ettől kezdve a püspök és a káptalan lassan érvényesítik földesúri jogaikat. A várban ekkor egyetlen kanonoki ház sem volt. A káptalan sorra vásárolt várbeli épületeket, majd a Váralján házakat és telkeket.²⁶ A török kiűzetésével Veszprém végvári jellege is megszűnt (1696) s ezzel együtt szabad vallásgyakorlati joga is.²⁷ Hodosi Sámuel veszprémi lelkészt 1702-ben az esztergomi börtönbe zárják.²⁸ Igaz ugyan, hogy egy év múlva királyi kegyelemmel megszabadul, de a katolikus Volkra püspök üldözése miatt 1710-ben kénytelen volt megválni Veszprémtől.²⁹ Hosszú huza-vona után Volkra püspök királyi parancsot eszközölt ki és a templomot elvette a reformátusoktól.

Hosszúfalusi Márton prédikátor versben írta meg panaszolkodását. A vers Tóth Ferenc kéziratgyűjteményében maradt reánk,³⁰ és most kerül először közlésre:

*Veszprém Siralma: a Vers fejekben is*³¹
*Nóta: Szívem megaláztatván te hozzád mégyek.*³²

Végetlen kegyelmű Királyi Felség,
Örökkévalóság, Igazság, Szentség
Az egy Természetben Három Személyiség.
Egy Atya és Fiú, Szent Lélek Isten,
Ki á megtörődött bűnöst kegyessen
Mindjárt meg halgatod, ha kér Szívesenn:
Siralmas jaj szókkal szép egeidre
Kiáltunk, tekints hát ránk Hiveidre
Mert imé jutottunk végső inségre.

is lett volna a reformátusoknak templomuk a várban. Thury Etele ezt abból következtette, hogy Zichy Pálnak első, 1627. október 11-én kelt levelében „Kegyelmetek szent egyházat akarna építeni újonnan Veszprémbe” áll és az újonnan szót „még egy új templomot”-nak értelmezte. A szónak azonban Calepinus szótárában (1592) „recens, neoterice, neotericus”,²⁰ Molnár Albert 1621-ben kiadott szótárában²¹ pedig „noviter”, illetve „neuerdings, neulich” jelentése van,²² azaz a templomot újabban, mostanában kezdték építeni.

A felépült templomot, mely a már idézett építkezési kikötések miatt nem lehetett túlságosan magas és díszes, csak rövid ideig használhatták zavartalanul a reformátorok. A Wesselényi összeesküvés ürügyén Pozsonyba idézettek között Bátorkeszi István veszprémi prédikátor is szerepelt,²³ ki egy évi rabság után a nápolyi gályákra került.²⁴ A veszprémi katonaság támogatta rabságában, mint azt egy korabeli ének elmondja:

*„Vitéz Veszprém vára, Magyarok végháza,
Nagyobb részről pedig az Krisztusnak nyájjja,
Bátorkeszi István, ki valék pásztor —
Mostan elbucsuzom tőletek én sírva.*

2. Tóth Ferenc kézirat gyűjteményének 102/b lapja.
2. Seite 102/b aus der Manuskriptensammlung des Franz Tóth
2. La feuille 102/b de la collection de manuscrits de Ferenc Tóth
2. Старница 102/ь рукописной коллекции ференца Тота.

Zászlóját Krisztusnak mi fel emeltük,
Csak nem kétszáz esztendőig³³ viseltük
Ellenségeinket általa győztük:
Piattzán, de mihelyt Lelkünk Várának
Dobját megütötték az álnokságnak
Ördög, Világ' s a' Test elő állának,
Reánk te előtted illy panaszt tőnek:
Isten sok bűneit tovább é Népek
Ne szenvedd el, adgy helyt a büntetésnek.
Ezen a' Felséges Urnak haragja
Szörnyen meg indúla, mint tűznek lángja
Hogy éltünk el nyelje im készen várja.
Méltó hogy ez Helység szörnyű inségre
Élés tárházából szám kivetésre,
Ki bújdosván mennyen Lelki Éhségre.
Sírnak illy eseténn ég tsillagai
Gyászban borultanak Nap sугárai:
Sírjatok hát ti is Sión útai.
Imé mert az Isten hozzánk pörlésre
Mint Bíró siette meg ítélsre
Bennünk okot talált a büntetésre
Régtől fogva mitől féltünk rettegtünk
Sok 's rútt bűneinkért mi abba estünk
Jaj, jaj! Nints Próféta immár közöttünk
Az Ezer hétszázban és Tizenhatban
Tizennegyedik Nap Karátson Hóban
Borúlánk é gyászba mint sír halomban.
Lelki inségünknek harsogó habja
Fejünkön által foj mint tenger árja
Hogy éltünk el nyelje im készen várja.
Mikor fordítod már hozzánk orczádat
Oh Felséges Isten fényes Napodat
Derítsd ránk még egvszer nagy irgalmatat.
A' Krisztusért kérünk Uram halgass meg,
Ő Szent érdeméért bűnünk botsásd meg:
Földön vigasztalj meg, Mennyben nyúgoszsz
meg.

Írta Hosszúfalusi Márton akkori Veszprémi
Prédikátor, mikor 1716. d. 14 Dec. á Templom
el vétetett.

Hosszúfalusi Márton tehát egy közismert egy-
házi énekre — ahogyan ő írja: nótára — szerzett
egy aránylag eléggé gördülékeny szöveget. A vers

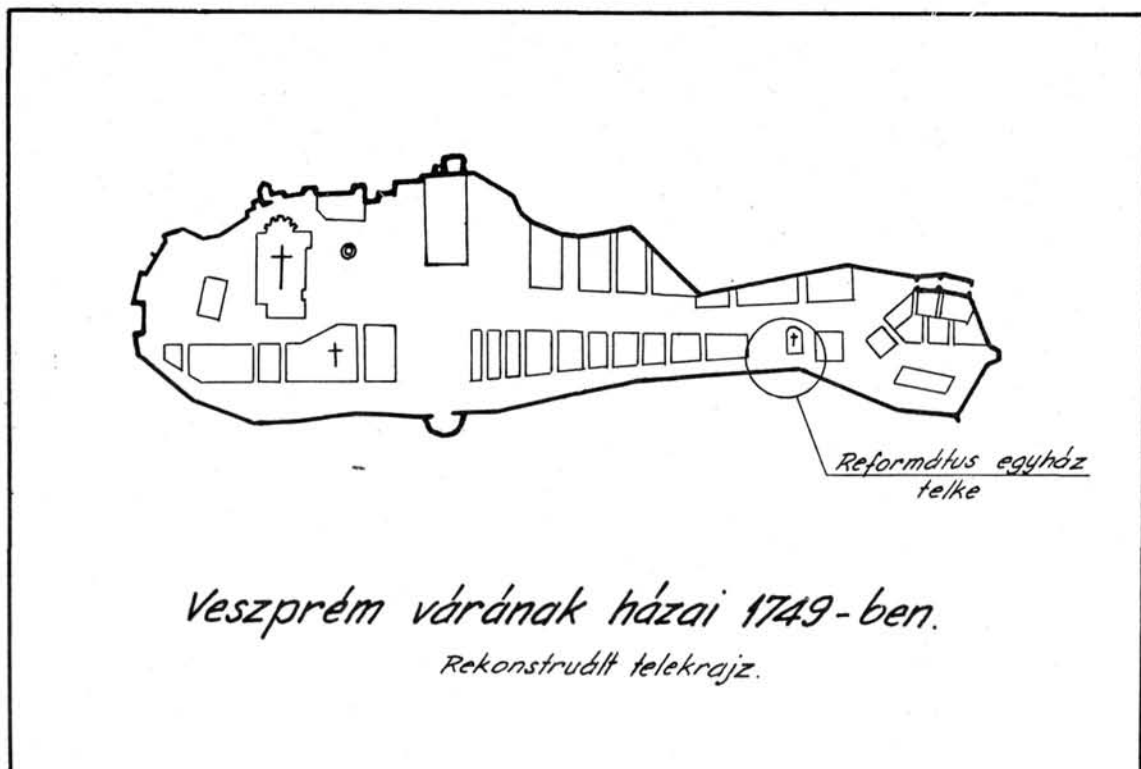

ezideig egyetlen ismert irodalmi megnyilatkozása
Hosszúfalusinak, de értékét — az egyháztörténeti
vonatkozású adatok mellett — az adja meg első-
sorban, hogy Veszprém irodalmának egy aránylag
korai, XVIII. század eleji emléke.

A kézirat gyűjtemény következő verse is
veszprémi vonatkozású:

*A Veszprémi Várat egy valaki le rajzolvánn
1760 tájján ezen Verseket írta alája:*³⁴

E' Vár mellyet itt láttz Veszprém hies Vára
Rakatott egy magas kőszikla hátára
Szolgált Magyar Népnek régen nagy hasznára
Míg kezét vethette kard-markolatjára.
Van a természetnek itten minden java:
Búza terem, bort szűr a' Szent Mihály Hava;
Nem messze van tőle a' Balaton tava,
Csak a' kár, nem hallik a Gerlicze Szava.³⁵
Hallatott vala régen közepén e Várnak
Míg fojtak Napjai a' kellemes Nyárnak,
El kellett bujdosni innét e' Madárnak,
'S már most a' helyére Vármegyére járnak,³⁶

3. Veszprém várának házai 1749-ben. Rekonstruált telekrajz.
 3. Die Häuser der Veszprémer Burg im Jahre 1749. Rekonstruierte Skizze des Grundstückes

3. Les maisons de la forteresse de Veszprém en 1749. Plan reconstitué.
 3. Дома г. Веспрем. Реконструированный план участков.

Óh Isten vidd el már a' szomorú telet,
 Múllyon el a zápor, botsáss déli szelet,
 Derüljön fel itt is az áldott kikelet,
 'S adj még e' Madárnak e' Várban is Helet.

A vers — ez első olvasatra érezhető — allegorikus: jelképekben (a hősi múltat, a táj gazdagságát idézve) a szomorú jelent panaszolja. Az ismeretlen szerző kénytelen alakoskodni, az egyenes beszéd helyett az allegóriák leplezett virágnyelvén szólni. A habsburgi cenzúra elől rejtőzködő magyar poézisnek nem egy allegorikus versemléke van.³⁷

Az allegóriák kétértelmű, leplezett beszéde mellett a csak néhány évtized múlva felvirágzó rege-költészetünknek (*Kisfaludy Sándor*: Csobánce,

Tátika, Somló; *Tompa Mihály*: Csörsz árka, Basa kútja) is előfutára a veszprémi vers.

Az alkalmi költemény értelme világos, lényegében az előző témáját ismétli: a veszprémi református templom elvételét siratja.

Sajnálatos módon nem sikerült megtalálnunk azt a rajzot, melyről a vers címe szól s így évszámoss keltezése nem lehetséges, de az „1760 tájában” kétségtelenül hiteles.

A XVIII. század Veszprémben is a katolikus restauráció kora volt, s a küzdelmet katolikus részről nem kisebb személy vezette, mint Bíró Márton püspök. Tudjuk róla, hogy *Enchiridion* című könyvét³⁸ külföldi protestáns hatalmak (Anglia, Dánia, Hollandia, Svédország, Poroszország) erélyes fellépésére kobozták el. Az Európa-

szerte megbotránkozást keltő mű egyenesen az inkvizíció eszközét, az eretnekek, azaz protestánsok megégetését sürgette.³⁹ Letelepédési és iparendélyt is csak katolikusoknak adott. Így azután 1757-ben 1319 református, 179 evangélikus, 19 görög katolikus és 12 zsidó mellett 3316 a katolikusok száma.⁴⁰ Bíró püspök, mint főispán, 1733-ban elérte, hogy a protestánsokat még a temetkezés gyakorlásától is eltiltotta s így ezeket a katolikus lelkészek temethették és temették is el. Gyakori eset volt, hogy a reformátusok halottaikat Kádártára, Szentmihályszabadjára, vagy Vámosra vitték eltemetni.⁴¹ Bíró Márton saját-

kezű *Naplójából* ismeretes, hogy földesúri joga alapján protestáns magyar jobbágycsoportokat telepített ki⁴², s helyükbe németeket hozott.⁴³

A veszprémi reformátusoknak II. József türelmi rendeletéig kellett várniok, hogy vallásukat újból gyakorolhassák. Ennek megjelenése után, 1783-ban új temetőt nyitottak a Jeruzsálem-hegyen és 1784-ben kezdték építeni, eredetileg torony nélkül,⁴⁴ a Szarvas u. 1. szám alatt álló templomukat.⁴⁵ Ezzel új fejezete kezdődik a veszprémi református gyülekezetnek.

Kőhegyi Mihály

J E G Y Z E T E K

- ¹ *Gedeon Gy.*: A hitújítás terjedésének okai hazánkban 1541-ig. Bp. 1911.
- ² *Herpay Gábor*: A magyar és erdélyországi reformáció története 1564-ig. Debrecen, 1911. — *Zoványi Jenő*: A reformáció Magyarországon 1565-ig. Bp. 1922. — *Révész Imre*: Magyar református egyháztörténet, 1520 tájától 1608. Debrecen, 1938. — *Révész Imre*: A magyarországi protestantizmus történelme. Bp. 1925.
- ³ *Johannes Róka*: Vitae Vesprimiensium praesulum. Pozsony, 1779. — *Pfeiffer János*: A veszprémi egyházmegye legrégebbi egyházlátogatásai, 1554–1760. Veszprém, 1947.
- ⁴ A lakosság erősen psuztulásnak indul. *Pákay Zsolt*: Veszprém vármegye története a török hódoltság korában a rovásadó összeírás alapján, 1531–1696. Veszprém, 1942.
- ⁵ *Erdélyi Gyula*: Veszprém város története a török idők alatt. Veszprém, 1913. 27., 42–43., 49.
- ⁶ *Matunák Mihály*: Veszprém ostroma és visszafoglalása, 1566. Hadtörténelmi Közlemények, 1897.
- ⁷ *Pataki Vidor*: A XVI. századi várépítés Magyarországon. A Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyve, 1931. — *Soós Elemér*: A magyarországi várak történelmi fejlődése. Bp. 1912. — *Gerő László*: Magyarországi várépítészet. Bp. 1955.
- ⁸ *Gerő László*: i. m. 150. Az 1569-es felmérést tulajdonítja Turconak, *Korompay György*: Veszprém. Bp. 1956. 29. pedig az 1572-es rajzot. E lényeges kérdés eldöntése csak az eredeti tanulmányozásával volna lehetséges.
- ⁹ *Révész Imre*: Dévai Bíró M. első magyar reformátor életrajza és irodalmi működése. Pest, 1862. — *Révész Imre*: Dévai Bíró M. tanításai. Kolozsvár, 1915. — *Fraknói Vilmos*: Adalékok Dévai Bíró M. élettörténetéhez, 1533–1542. Történelmi Tár, 1880.

- ¹⁰ A. Fr. Lampe [Debreceni Ember Pál]: *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*. Utrecht, 1728. 73.
- ¹¹ *Nagy Sándor*: Sztáray Mihály élete és művei. Bp. 1883. — *Kapossy Lucian*: Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905. — *Kiss Ernő*: A dunántúli ref. egyházkerület pápai főiskolájának története, 1531–1895. Pápa, 1896.
- ¹² Az anyakönyv 167. lapján olvasható: „Catalogus copulatorum conjugum per dominum superattendentem Staphanum Pathainum, ubi notante personarum nomina et dies promulgationis, anno domini 1614.”
- ¹³ *Fabó András*: A magyar- és erdélyországi mind a két vallású evangélikusok okmánytára. Pest, 1869. 84–86.
- ¹⁴ A teljes levelet közli *Véghely Dezső*: Emléklapok rendezett-tanácsú Veszprém város közigazgatási életéből. Veszprém, 1886. LXXXIV.
- ¹⁵ A Várbeli katonák leveléből két dolog tűnik ki: 1. Az építendő templom kicsi lesz, lényegében egy udvart akarnak föld alá venni. 2. Szabó Miklós hadnagy ajándékozta nekik a területet, tehát a külső várban, az Ecséri házzal szemben, az 1930-as évek körül törvénytörvényes palota célját szolgáló épület déli felén állott.
- ¹⁶ Az eseményeket bővebben lásd *Thury Etele*: A veszprémi ref. egyház története. Bp. 1893. 12–17.
- ¹⁷ *Tóth Ferenc*: Túl a dunai ref. püspökök élete. Győr, 1812. 107–108.
- ¹⁸ *Thury Etele*: i. m. 11–12.
- ¹⁹ *Korompay György*: Veszprém. Bp. 1956. 34.
- ²⁰ *Ambrosii Calepini dictionarium decem linguarum*. Lugduni, 1585. — Magyar részét a latin értelmezésekkel kiadta *Melich János*: Calepinus latin-magyar szótára. Bp. 1912.

- ²¹ *Albertus Molnár Szenciensis*: Lexikon latino-graeco-ungaricum. II. rész: Dictionarium ungarico-latinum. Heidelberg, 1621.
- ²² Molnár Albert szótára eredetileg Norinbergában jelent meg 1604-ben. Csak a Nürnbergben (1708) nyomtatott 5. kiadás tartalmaz német értelmezést. – Az újonnan szó „neulich” értelmezését nyelvtörténeti adatok is egyértelműen támogatják. *Szarvas Gábor* – *Simonfi Zsigmond*: Magyar Nyelvtörténeti Szótár. Bp. 1890 – 1893. III. 849.
- ²³ A gályarabságra hurcoltak névsora: Sárospataki Füzetek, 1865.
- ²⁴ *Borsos István*: A pozsonyi rendkívüli törvényszék és a gályarabok története. Szentgotthárd, 1911. – *Marton Sándor*: A gályarabok története. Bp. 1896. – *Payr Sándor*: A magyar protestáns gályarabok. Bp. 1926. – *Tóth Endre*: A gályarabság története. Pápa, 1906.
- ²⁵ *Thaly Kálmán*: Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. Pest, 1872. 69 – 73.
- ²⁶ *Thury Etele*: Veszprém városának története. Történelmi Tár, 1905. – *Lukcsics József*: A veszprémi káptalan a XVI. században. Veszprémi Hírlap, 1908. júl. 26.
- ²⁷ Amint megszűnik Veszprém véghelyi jellege, érvényüket veszítik a véghelyi kiváltságok is. Ennek során válik vitássá a reformátusok vári egyházi területbirtoklása ott, ahol régen a káptalan intézményei állottak. *Korompay György*: i. m. 38.
- ²⁸ Hodosi Sámuelnek két munkája is ismeretes, az egyik közülük veszprémi vonatkozású: Éórálló toronyban helyheztesett Vigyázó. Az az: Oly idveséges együgyü rövid tanítás, mellyben minemü lelki-ismerettel kellyen tisztiben forgolódni, az Istentől elő állattatott Egyházi szolgálknak, rövideden lerajzolatik mellyet A Veszprémi Reform. Ecelesiaban való hivattatásának alkalmatosságával, azon meg-nevezett gyülekezet előtt, az Isten dicsőségére, s az élő híveknek lelki hasznokra kijelentett, 1680. Esztendőben, Bójt más havának tizenhetedik napján . . . Debreczen, 1680. k.
- ²⁹ *Weszprémi István*: Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia I – III. Leipzig – Wien, 1774 – 1787. II/1. 29 – 30. – *Thury Etele*: Protestáns Szemle, 1893. 211. – *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1896. IV. 942 – 944.
- ³⁰ Tóth Ferenc négykötetes, kb. 1810 körül keletkezett kéziratgyűjteményét az OSZK Quart. Hung. 1043. szám alatt őrzi. A kézirat nem volt ismeretlen ezideig sem (Magyar Könyvszemle, 1886. 238 – 250. – *Szabó T. Attila*: Kézírtos évkönyveink és verses kézírataink a XVI – XIX. században. Zilah, 1934.), de feldolgozása még nem történt meg. Mivel a kéziratnak igen sok Veszprém megyei vonatkozása van, itt kissé részletesebben közöljük tartalmát: I. kötet, 1b: „Nevezetesebb Reformáta Oskoláknak és Ekklesiáknak Historiáját illető feljegyzések. 1810-ben Pápán öszveszedte Tóth Ferenc mp. II. köt. 81a – 84a: Vermásolatok RMK I. 1133-ból. 102a-b: Végetlen kegyelmü királyi felség . . . Veszprém Siralma. Írta Hosszúfalvi Márton akkori veszprémi prédikátor, mikor 1716. d. 14. Dec. a Templom el vétetett. 102b: A Veszprémi Várat egy valaki le rajzolván 1760 tájján ezen Verseket írta alája. 103a-b: „Magyar Sion siralma”. Árván maradt magyar Sion leánya . . . (1674 körül).
- 171a – 194b: Üldözés tüköre . . . Mint mikor a hajos csendes . . .
- 195b – 196a: Halotti versek Helmetzi István felett, 1753.
- Stoll Béla*: A magyar kézíratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565 – 1840). Bp. 1963. 313.
- ³¹ Utalás arra, hogy a kiugratott sorok első betűjének függőleges összeolvasása ugyancsak megadja a vers címét: Veszprém siralma. Az akrosztichon nem szokatlan ebben a korban.
- ³² Közismert református egyházi ének. Első említése 1635-ből a lőcsei énekeskönyvben. – Közönséges isteni tiszteletre rendeltetett Énekes Könyv . . . Debreczenben, 1838. 430.
- ³³ A „kétszáz esztendőig” az eredetiben aláhúzva.
- ³⁴ A vers címe az eredetiben aláhúzva.
- ³⁵ A „Gerlicze Szava” aláhúzva.
- ³⁶ A megyegyűléseket a XVIII. század elején nem Veszprém-ben tartották. Biró Márton püspöknek főispánná történt választása után Veszprém lett a megyeközpont. Az ő kezdeményezése volt a régi vármegyeház felépítése. Az alispán jelentése szerint még 1762-ben remélik befejezhetni az építkezést: „Istennek segítségével a N. Vrgye háza ez idén egészen el-fog készülni; a mellynek is frontispiciumára a N. Vrgye czimerét föl-tetetni, és valamelly Chronosticummal, vagy inscriptioval azt ékesíttetni, illyendő, és szükséges.” *Veszprémi püspöki levéltár*. Prot. Dominalé 1762. 457 – 458. Kiss alispán 1762. ápr. 9. levele a püspökhöz. A század építkezésére általában *Lukcsics Pál* – *Pfeiffer János*: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. Veszprém, 1933.
- ³⁷ *Schermann Eged*: Adalékok az állami könyvcenzúra történetéhez Magyarországon, Mária Terézia haláláig. Bp. 1928. – *Sashegyi Oszkár*: A német felvilágosodás és magyar cenzúra. 1800 – 1830. Bp. 1938. – *Maros A.*: A cenzúra. A haladó eszmék üldözésének története. Bp. 1947. – *Sashegyi Oszkár*: Zensur und Geistesfreiheit unter Joseph II. Bp. 1958.
- ³⁸ *Biró Márton*: Enchyridion. Győr, 1750.
- ³⁹ *S. Szabó József*: A protestantizmus Magyarországon. Bp. 1928. 66.
- ⁴⁰ *Ila Bálint* – *Kovacsics József*: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp. 1964. 397.
- ⁴¹ *Véghely Dezső*: i. m. 205 – 206. – Keresztelni is Vámosra (ma Nemesvámos) vitték a gyerekeket, amint azt az 1723-ban az anyakönyvbe beírt nevek között az akkori lelkész feljegyezte. Sajnos ez, a legrégibb anyakönyv a II. világháború során elpusztult. *Nádasdy Lajos* szíves levélbéli közlése (1966. I. 21.). Fogadja érte köszönetemet.
- ⁴² *Hornig Károly*: Padányi Biró Márton veszprémi püspök naplója. Veszprém, 1903. – *Thury Etele*: Biró Márton naplója. Protestáns Szemle, 1905. – *Otto Albrecht Isbert*: Das südwestliche ungarische Mittelgebirge. Bauernsiedlung und Deutschtum. Berlin – Leipzig, 1931. c. könyvének ismertetésekor ezt veti szemére *Mályusz Elemér*: „Mennyire más színben tűnik fel egyszerre a régi magyar lakosság és a betelepítő némettség gazdasági ereje, ha elcivassuk azt a lesújtó ítéletet, amelyet a XVIII. századi magyar barokk tipikus képviselőjének, Padányi Biró Márton veszprémi püspöknek a kolonizációs munkájáról a saját ügyésze mondott! Beck ügyvéd

kénytelen volt egyenesen a kancellárhoz fordulni és bizalmasan felhívni figyelmét, hogy a püspök tönkreteszi az uradalmat, mert a régi jómódú, tehetős protestáns jobbágyokat kibecsüli földjeikből, házaikból, úgy hogy ezek javaikat elvesztegetve, kénytelenek elvándorolni s akkor helyükbe teljesen szegény külföldieket hozat . . . , máshol pedig a protestáns jobbágyok, minthogy leégett házaik felépítéséhez nem kaptak segítséget, kénytelenek voltak, szőlőiket is elhagyva, eltávozni . . .” Századok, 1932. 332.

⁴³ *Bakonyi János*: Márkó telepítése és nyelvjárása. Bp.

1940. — *J. Seemüller*: Beiträge zur Siedlungsgeschichte der Gemeinde Deutschdörflerl — Nagytevel im Bakonyer Wald. Deutsche Forschungen in Ungarn, 1939. — *I. Heil*: Bevölkerungsverteilung und — bewegung im 18. Jahrhundert in den Komitaten Wesprim und Weisenburg. Buch der Deutschen Forschungen in Ungarn. Bp. 1940. 309 — 319.

⁴⁴ *Magyar Kurir*, 1796. III — IV. köt. 47. — *Kováts J. István*: Magyar református templomok. Bp. 1942. 304 — 305.

⁴⁵ *Genthon István*: Magyarország művészeti emlékei. Bp. 1959. I. 417.

Zwei Gedichte über die Konfiszierung der reformierten Kirche von Veszprém aus dem 18. Jahrhundert

Verfasser bringt zwei Gelegenheitsgedichte, die die Konfiszierung der Kirche der reformierten Kirchengemeinde von Veszprém beklagen. Das eine wurde vom Prediger Martin Hosszúfalusi zur Erinnerung an den 14. Dezember 1716, den Tag der Konfiszierung der Kirche auf die Melodie eines bekannten Kirchengesanges (*Szívem megalázzván tehozzád megyek*) geschrieben. Das andere Gedicht, dessen Verfasser nicht ermittelt werden konnte, entstand um das Jahr 1760. Der Sinn des allegorischen Gedichtes, das im wesentlichen das Thema des ersten wiederholt, ist klar.

Außer der Vorführung der beiden bisher unbekanntenen Gedichte gibt Verfasser auch über die Geschichte der reformierten Kirche von Veszprém eine zusammenfassende Übersicht. Er weist nach, daß der Bau ihrer ersten Kirche 1627 begonnen und 1629 beendet worden ist. Nach der Konfiszierung ihrer Kirche im Jahre 1716 überführten die Reformierten ihre Toten zum Begräbnis nach Kádárta, Szentkirályszabadja und Nemesvámos. Nach der Veröffentlichung des Toleranzediktes des Josef II. durften sie ihre Religion wiederum ausüben und haben dann auch eine neue Kirche erbaut.

Mihály Kóhegyi

Deux poèmes du XVIIIe siècle parlant de la mainmise sur l'église protestante de Veszprém

L'auteur publie deux poèmes de circonstance qui racontent la mainmise sur l'église de l'assemblée protestante de Veszprém. L'un fut écrit par le prédicateur Márton Hosszúfalusi, pour commémorer le jour du 14 décembre 1716, jour de la mainmise sur l'église, aux accents d'un chant religieux bien connu (*Le coeur humilié je par vers toi*). L'autre poème, datant de 1760, est dû à un auteur anonyme. Le sens du poème allégorique est clair, dans l'essentiel il répète le thème du précédent.

En présentant les deux poèmes jusqu' présent

ignorés, l'auteur résume l'histoire de l'Église protestante de Veszprém. Il démontre que la construction de l'église fut commencée en 1627, et terminée en 1629. Après la mainmise, en 1714, sur l'église les protestants enterrèrent leurs morts dans le cimetière de Kádárta, Szentkirályszabadja et Nemesvámos. C'est après la parution de l'édit de tolérance de Joseph II que les protestants purent recommencer à pratiquer leur religion et bâtir une nouvelle église.

Mihály Kóhegyi

ДВА СТИХОТВОРЕНИЯ ИЗ 18. ВЕКА ПРО ОТНЯТИЕ ВЕСПРЕМСКОЙ КАЛЬВИНИСТСКОЙ ЦЕРКВИ

Автор сообщает два стихотворения, написанные на случай отнятия церкви веспремского кальвинистского прихода. Одно из них написано проповедником Мартоном Хоссуфалуши на память дня отнятия церкви, 14-го декабря 1716 года, на мелодию общеизвестной церковной песни (Покоряя свое сердце, я приближаюсь к Тебе). Другое же стихотворение создано около 1760 года, но автора этого последнего стихотворения пока не удалось выяснить. Содержание аллегорического стихотворения вполне ясно, по сути дела и здесь повторяется тема первого стихотворения.

Кроме сообщения обоих, до сих пор неизвестных стихотворений автором дается и сводка истории веспремской кальвинистской церкви. Доказывается, что построение первой церкви началось в 1627 году и закончено в 1629 году. После отнятия церкви в 1714 году кальвинисты перевозили своих покойников для похоронения в сс. Кадарто, Сенткирайсабадья и Немешвамош. После выпуска декрета цесаря Йозефа Второго о религиозной терпимости протестанты могли вновь пользоваться своей верой и тогда они построили новую церковь.

Михай Кёхедьи